

o 2. schůzi prozatímního ústředního ~~výboru~~ KSČ, konané dne 18. května 1945
v ústředním sekretariátu strany na Příkopech.

Schůzi zahájil o půl 6 hod. s. Gottwald a ohlásil, že na pořadu jsou 4 body jednání: 1/ organizace žen, 2/ zpráva posledního domácího ÚV, 3/ zpráva o pražských Nár.výborech, 4/ reorganizace ústředního vedení.

I.
K bodu 1/ mluví s.Švermová: Z Ženské národní rady vyšel návrh, aby byla utvořena jednotná organizace, která by se jmenovala Svaz socialistických žen. Ženská národní rada má asi 300.000 členů, ale omezuje se na intelektuálky, úřednice a zřízenkyně, což je úzká základna. Ženská národní rada má mezi národní spojení a během války se nezkompromitovala. Je otázka, zda má být vůbec tvořena nějaká masová ženská organizace. Ženská národní rada nám nabízí místa ve vedení a je ochotna se i rozpustit. Včera už mělo být rozhodnuto, avšak s.Švermová udělala opatření, aby k definitivnímu řešení ještě nedošlo.

S.Kopecký soudí, že Ženská národní rada neměla žádnou masovou základnu, že její název není populární a že je celkem neznáma. S. Slanský je proti tomu, aby byla tvořena masová ženská organizace, ale ve straně mají být tvořeny ženské komise. S. Smrkovský souhlasí s institucí komisí ve straně a poukazuje, že Ženská národní rada je zkompromitována feminismem. S. Krosnař potvrzuje, že široké masy nemají důvěry k názvu Ženská národní rada. Ale něco jiného bude, jaký program bude mít tato organizace a jak vystoupí. Dělnické ženy se této organizaci smály a viděly v ní instituci Plamínkové. Lépe je, aby ženy nebyly organizovány ve zvláštním svazu, ale aby se tvořily stranické komise. S.Kopecký: Zvláštní masová organizace žen by nebyla účelná. Je pro to, aby byl vytvořen špičkový orgán jako nadstavba. S. Gottwald shrnul výsledek diskuse a formuluje stanovisko ÚV takto: 1/ že nemá být tvořen žádný svaz žen jako masová organizace, 2/ všude v našich organizacích budou vytvořeny ženské komise, které budou také vystupovat na venek podobně, jako to mají jiné strany. 3/ Aby bylo usneseno doporučit ženám, které přijdou na dnešní poradu, aby nebyla tvořena masová organizace, nýbrž aby se vyjednávalo s politickými stranami, družstvy, mládeží atd., aby vyslaly své ženské zástupce do "Rady českých žen". T.j. aby vytvořily vrcholnou organizaci a převzaly aparát bývalé Ženské národní rady. Tato organizace by byla v ústředí v okresech a ve městech. A mohla by vydávat svůj vlastní ženský časopis. Označení "národní" má být ponecháno hlavně pro Národní výbory.

S.Gottwald konstatuje, že s tímto závěrem je vysloven jednomyslný souhlas.

II.

K bodu 2/ mluví s.Smrkovský: V Ženském národním výboru není ještě všechno hotovo. Nár.socialisté dělají potíže. Dosud tam mají jen jednoho člověka, žádají, abychom přijali jejich kandidátku. Ale celý Zemský Národní výbor se postavil proti. Žádali do předsednictva Zemínovou a dále za referenty Machotku a restaurátéra Vašatu. Nár.soc. strana byla požádána, aby svou delegaci změnila, aby ponechala jen Machotku a aby jmenovala dva další nové kandidáty. Vašata za války zbohatl a Němec Pfitzner mu dal Obecní dům. Žádali jsme, aby tam navrhli mladé lidi, kteří se ukázali za povstání. Národní výbor zvolil jednomyslně předsedou Smrkovského. Na té schůzi byl přítomen i Stránský a Hála. Stránský měl námítky, ale všichni, i Machotka byli pro Smrkovského. Referát pro věci vnitřní bezpečnosti byl rovněž přidělen Smrkovskému. Dále náš s.Reimann má průmysl a s.Krejza vnitřní kolonizaci. Krejza je inženýr, který vstupuje do strany, je členem ústřední rady odborů a je zemědělský odborník. Zemědělství má Dr. Kostuk.

O modernizačním antifeminismu

Komunistická likvidace ženského hnutí „zkompromitovaného“ feminismem

MIROSLAV VODRÁŽKA

Předkládaný text na základě dobových pramenů a dokumentů ukazuje, že už ve dvacátých letech minulého století se imanentní součástí komunistické strategie a ideologie stal modernizační antifeminismus. Ten se pak v Československu v květnu 1945 stal koncepčním a organizačním nástrojem Komunistické strany Československa (KSČ), která postupně likvidovala nezávislé ženské hnutí a omezovala autonomnost žen i jejich genderovou subjektivitu, identitu a kreativitu.

Na počátku devadesátých let 20. století vydalo italské nakladatelství Laterza pětisvazkové *Dějiny žen na Západě*,¹ které byly zaměřeny především na západoevropskou zkušenost a částečně na Severní Ameriku. Mezinárodní tým dvaasedmdesáti historiků a historiček, které byly v převaze, mapoval historii žen od starověkých bohýň přes středověk, renesanci, osvícenství až po dvacáté století.

Tento vydavatelský počin byl reakcí na stav v historiografii, kdy se od poloviny 20. století sice prosazovaly nové pohledy v oblasti sociálního

myšlení, vězeňských systémů nebo feudalismu (zejména v rámci a vlivem historiografické školy Annales), ale studium žen bylo stále ignorováno navzdory tomu, že v jiných oblastech se otázky o rovnosti a odlišnosti, o komplementaritě mužských a ženských rolí, o vzájemném propojení rasy, třídy a pohlaví, o konstrukci pohlaví a sexuální orientaci (heterosexualita a homosexualita) diskutovaly a rozvíjely.

Proto v úvodu druhého dílu pětidílné publikace mohli francouzský historik Georges Duby a průkopnice ženské historie a genderových studií

ve Francii Michelle Perrot napsat, že „ženy byly dlouho odsunuty do stínu dějin“.² Historička Milena Lenderová v této souvislosti upozornila na důležitou okolnost, že moderní zkoumání ženské otázky se zrodilo v šedesátých letech v západní Evropě a že toto bádání podpořil „paralelně sílící vliv feministického hnutí“.³

Skutečně sami historici a historičky byly konfrontovány s chaosmem⁴ nejrozumnějších dobových feminismů, počínaje například klasickým liberálním „bílým“ feminismem (Betty Friedan, Gloria Steinem), který kladl důraz na stejné podmínky pro ženy a muže a odstranění nejrozumnějších forem diskriminace, kulturním feminismem (Hélène Cixous, Luce Irigaray) upozorňujícím na specifickou ženskou zkušenost a kulturní techniky, jako je například *écriture féminine* (ženské psaní), radikálním feminismem (Mary Daly, Ti-Grace Atkinson), který se prostřednictvím kritiky sexismu snaží nahlížet na realitu z pohledu žen, poststrukturalismem (Julia Kristeva, Judith Butler), který

1 DUBY, Georges – PERROT, Michelle (eds.): *Storia delle donne in Occidente. I-V*. Laterza, Roma – Bari 1990–1992.

2 DUBY, Georges – PERROT, Michelle – KLAPISCH-ZUBER, Christiane (eds.): *A History of Women in the West. II. Silences of the Middle Ages*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (Mass.) – London 1992, s. IX. Všechny překlady v tomto textu jsou autora.

3 LENDEROVÁ, Milena: *K hřtchu i k modlitbě. Žena devatenáctého století*. Karolinum, Praha 2016, s. 8.

4 Pojem chaosmos použil irský novinář, spisovatel a básník James Joyce v románu *Finnegans Wake* z roku 1939. Chaosmem nazval nezměrný proud Tělesného a Tvůrčího, něco jako „work in progress“, jako koncept světa a prolínání řádu a nepořádku: ne-řádu a neko- nečných perspektiv.

věnoval pozornost nejrůznějším „strukturám“, ale zároveň je narušoval a rozkládal, přes reflexi postkoloniální zkušenosti žen (Gayatri Spivak), západní socialistický feminismus, který aplikoval marxistické představy o vykořisťování dělnické třídy na „třídu žen“ (Shulamith Firestone, Angela Davis), až po hnutí *Mouvement de libération des femmes* (Hnutí za osvobození žen), které spojovalo politiku a psychoanalýzu a snažilo se rozpoznávat to, co je v politice „nevědomé“ (Antoinette Fouque, Juliet Mitchell). Dobovým jazykem řečeno, nejrůznější feminismy kriticky poukazovaly k „falu“, který ale není ani reálným orgánem, ani asociovaným obrazem, nýbrž důležitou symbolickou strukturou fundující nejen vztahy mezi pohlavími, ale celý systém, v jehož rámci se „rozdělují místa, která rozdílným způsobem obsazují muži a ženy“.⁵

Podle britské historičky Lucy Delap, která zkoumala tři století ženského aktivismu, se některé globální systémy, jako například imperialismus, nacionalismus nebo kolonialismus misionářů, „objevily zhruba ve stejné době jako feminismus“.⁶ Dějiny feminismu je tedy možno zkoumat z hlediska globálních systémů a jedním z nich je i modernita.⁷ A pokud je jedním ze základních atributů modernity koncept „emancipace“, pak spojení myšlenky emancipačního pokroku žen a přesvědčení o absolutním závazku státu, povýšeného nad jedince a etiku, se osudově promítlo do marxistického pojetí socialismu. V poválečných ideových sporech se v roce 1947 i Milada Horáková domnívala, že je „třeba povýšit socialismus nad feminismus“.⁸

Demonstrace za práva žen ve Washingtonu, 26. srpna 1970 (foto: Wikimedia Commons)

DĚJINY 20. STOLETÍ JAKO PŘÍBĚH MUŽŮ

Závěr 20. století byl však poznamenán nejen silným vlivem feministického hnutí, ale především velkými politickými změnami, jako byl pád komunismu ve východní Evropě a následný rozpad Sovětského svazu, konec apartheidu v Jihoafrické republice, konec studené války nebo postupné ukončení éry vojenských diktatur zejména v Jižní Americe, kde například vůdce chilské junty Augusto Pinochet předal moc demokraticky zvolenému prezidentovi Patriciu Aylwinovi.

Britský historik Niall Ferguson charakterizoval dějiny 20. století jako „věk nenávisti“¹⁰ a historii tohoto století nepřímě popsal jako příběh mužů, v němž ženy jsou především oběti: arménské ženy během ge-

nocidy prováděné Turky v letech 1915–1918, ženy židovské v holocaustu, čínské, které byly znásilněny a zavražděny japonskými vojáky během nankingského masakru v letech 1937–1938. Připomenul i jednotlivé příběhy žen, například významné íránské političky Farrochry Parsy, která byla v roce 1980 odsouzena revolučním islámským teokratickým soudem k smrti a popravena.

Dvojznačnost „mužské“ historiografie, v níž ženy jsou zviditelňovány především jako oběti (méně už jako spolupachatelky), ale zároveň jsou v dějinách neviditelné, částečně dokládá i drobný detail, že i v samotném Fergusonově díle je kategorie „žena“ tematicky nepřítomná. Není ale náhodné, že teprve na konci „století válek“ a „věku nenávisti“ mohlo dojít k hlubší a systematictější reflexi žen v dějinách. Ženy stále „čekají“ na své

5 DELEUZE, Gilles: *Podľa čoho rozpoznáme štrukturalizmus?* Archa, Bratislava 1993, s. 42.

6 DELAP, Lucy: *Feminismy. Globální dějiny*. Host, Brno 2022, s. 27.

7 BAUMAN, Zygmunt: *Modernost a holocaust*. Kalligram, Bratislava 2002.

8 BAUMAN, Zygmunt: *Tekutá modernita*. Mladá fronta, Praha 2002, s. 20.

9 JECHOVÁ, Květa: Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století. *Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 4, s. 3–18, konkrétně na s. 6.

10 FERGUSON, Niall: *Válka světa. Dějiny věku nenávisti*. Academia, Praha 2008.

Arménská žena klečící v poli vedle mrtvého dítěte, 1915–1919
(foto: Wikimedia Commons)

dějiny, a to bez ohledu na to, že během dlouhé historie lidstva vždy byly silně spolupřítomné jak v dějinách, tak i v každodenním životě, ať už jako bohyně,¹¹ vznešené paní,¹² ženy v purpuru,¹³ nebo jako komunistky s fanatismem v srdci¹⁴ atd.

ODKRÝVÁNÍ PŘEDPATRIARCHÁLNÍCH FOREM

Tvořivý chaosmos feministických dějin prohlubují badatelky se specializovanými znalostmi, jako například litevsko-americká archeoložka neolitu Marija Gimbutas, americká bioarcheoložka Kate Pechenkina nebo rakousko-americká vědkyně Riane Eisler, která se snaží odrývat předpatriarchální formy kultury

a společenského života, neboť nejen archeologie, ale i staré mýty, jako například text babylonského eposu *Enúma eliš*, bývají často svědectvím dávných genderových transformací společnosti, kdy se v jejich lůně „vytvářela despotická státní moc“¹⁵ jako nová forma moci založená na nových androcentrických mýtech a symbolech.

V souvislosti s 20. stoletím pojímaným jako „válka světa“ Riane Eisler napsala, že z hlediska teorie kulturní transformace je „autokratická vláda silného muže“ založena na opakování starých mýtů, jejichž představitelé zosobňují prastaré „mužné ctnosti“, když hledají slávu, čest a moc rozpoutáním ničení a teroru: „Totalitní řešení, ať už pravicové či levicové,

křesťanské či muslimské, není ničím více a ničím méně než aktualizací androkratického řešení.“¹⁶ Tato slova z roku 1987 znějí v kontextu současných válečných konfliktů prorocky a varovně. Eisler říká, že z nástupu moderního totalitarismu se můžeme poučit a že nedocení moci nadvlády androkratických mýtů by mohlo být pro nás opět osudové, protože lidská psychika má v sobě zabudovanou potřebu soustav příběhů a symbolů, které nám ukazují řád a naše místo v něm: „Je to hlad po smyslu a účelu, jenž je zdánlivě za hranicemi možnosti jakéhokoliv rozumného a logického systému.“¹⁷

ČESKÉ ZDRŽENÍ, NEBO ANABIÓZA?

I u nás teprve až po pádu komunistického režimu v Československu v roce 1989 mnohé ženy – a to i k vlastnímu překvapení, a nikoliv bez komplikací¹⁸ – začaly kriticky nahlížet svou vlastní „dějinnou“ genderovou identitu a spolu s ní objevovaly jak českou, tak i zahraniční ženskou historii. S jistou dávkou historického determinismu lze konstatovat, že teprve s odchodem „století války“, po němž se v mnoha zemích světa prosadil systém založený na principech zastupitelské demokracie a liberalismu, bylo umožněno i samotným českým ženám vyjít ze stínu dějin.

Po půl století nadvlády dvou totalitních režimů začaly vznikat desítky nejrůzněji zaměřených ženských organizací,¹⁹ například Nadace Gender

11 STONE, Merlin: *When God Was a Woman*. A Harvest/HBJ Book, New York 1976.

12 DUBY, Georges: *Vznešené paní z 12. století I*. Atlantis, Brno 1997.

13 HERRINOVÁ, Judith: *Ženy v purpuru*. Mladá fronta, Praha 2005.

14 PERNES, Jiří: *Komunistky s fanatismem v srdci*. Brána, Praha 2006.

15 *Mýty staré Mezopotámie*. Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínových tabulkách. Odeon, Praha 1977, s. 24.

16 EISLEROVÁ, Riane: *Číše a meč, agrese a láska aneb Žena a muž v průběhu staletí*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1995, s. 235.

17 Tamtéž.

18 Například samotné zakladatelky Nadace Gender Studies (Jiřina Šiklová, Hana Havelková ad.) při prvotním setkání s feministkami na konferencích v zahraničí feministický diskurs rezolutně odmítaly.

19 *Alty a soprány – kapesní atlas ženských organizací*. Gender Studies Centre, Praha 1994.

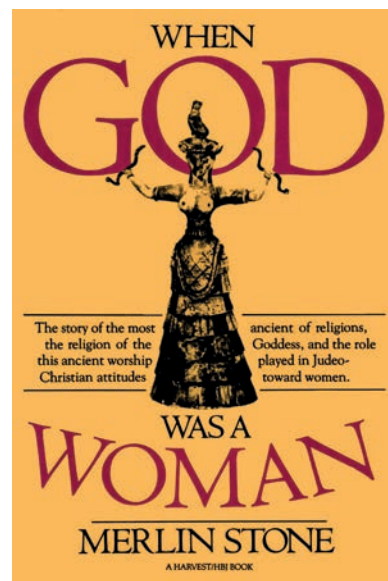
Studies v Praze v čele se socioložkami Jiřinou Šiklovou, Marií Čermákovou, Hanou Havelkovou a dalšími akademicky zaměřenými aktivistkami, jež už v roce 1993 rozvíjely studijní programy na českých univerzitách.²⁰

Probudil se zájem o historii ženy, který trvá do současnosti. Zpočátku byla historická díla příznačně věnována časově vzdálenějším obdobím, například českým ženám v 19. století, a jak na ně nahlížela tehdejší společenská morálka,²¹ proměnám společenského postavení českých žen v první polovině 20. století,²² vzdělávání českých žen v 19. a na počátku 20. století²³ a politické angažovanosti žen v letech 1919–1939.²⁴ Historička Milena Lenderová v knize *K hříchu i k modlitbě. Žena devatenáctého století* vyjádřila názor, že ve srovnání se západní historiografií zůstává v Čechách „historie stále ještě doménou odborníků píšících o mužích a jakoby pro muže“.²⁵

Lenderová v souvislosti s absencí zkoumání dějin žen u nás do roku 1989 pokládá ve své knize důležitou otázku po příčinách „českého zdržení“ za západní historiografií. Samotná formulace „české zdržení“ je ovšem zavádějící, a to nikoliv pro zdánlivý eufemismus, ale pro historické zneviditelnění jevu, který není problémem pouhé historické temporalizace, ale především celospolečenské anabiózy. Lenderová nabízí iluzi, jako by šlo pouze o pozdní uvědomění

si dějin každodennosti a mentalit, a nikoliv samotné bytí historiků jako aktérů v dějinách. Ostatně ona sama před rokem 1989 taky nezkoumala dějiny žen, ale dobově poplatné dějiny dělnického hnutí, což bylo v té době běžné.²⁶

Například historička Eva Uhrová publikovala v roce 1984 při příležitosti sjezdu Českého svazu žen právě z pohledu dějin revolučního hnutí žen knihu *Po nevyšlapaných stezkách*.²⁷ V úvodu publikace komunistická politička Božena Holečková-Dolejší neopomněla zdůraznit, že kniha ukazuje „propastný rozdíl mezi feministickým a socialistickým hnutím, a to v celku i v přístupu k jednotlivým otázkám“,²⁸ a připomněla slova bolševického vůdce V. I. Lenina, který v roce 1919, tedy po roce vládnutí, napsal: „Ani jedna demokratická strana ve světě v žádné z nejpokročilejších měšťáckých republik neudělala v tomto směru za několik desetiletí ani setinu toho, co jsme hned v prvním roce své vlády udělali my. Neponechali jsme doslova kámen na kameni z oněch ničemných zákonů o nerovnoprávnosti ženy, o překážkách rozvodu, o hnusných formách, které jej ztěžují, o neuznávání práv nemanželských dětí, o pátrání po otcovství atd.“²⁹ Navzdory tomu ale Lenin konstatoval, že „žena zůstává nadále domácí otrokyní přes všechny osvobozenké zákony, neboť ji deptá, rdousí, otupuje a ponižuje hospodaření v malé domácnosti, připoutává ji ke

Obálka feministické teologie Merlin Stone *Když bůh byl ženou* (1976) (repro: archiv autora)

kuchyni a k dětskému pokoji, plýtvá její tvůrčí silou na práci barbarsky neproduktivní, drobnou, vysilující, otupující a ubíjející. Skutečné osvobození ženy, skutečný komunismus začne teprve tam a tehdy, kde a kdy začne hromadný boj (řízený proletariátem, který má státní moc) proti tomuto hospodaření v malé domácnosti, nebo lépe řečeno, hromadné přetváření takového hospodaření ve velké socialistické hospodářství.³⁰

Prvotní příčinou „českého zdržení“ byl nástup marxistického socialismu a jeho modernizačního antifeminismu, který pro ženy navodil stav extrémní situace, neboť se na

20 Zpráva o Nadaci Gender Studies v Praze 1991–1997. Nadace Gender Studies, Praha 1998, s. 12.

21 NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století*. Janua (Jaroslava Čajová), Praha 1999.

22 BUREŠOVÁ, Jana: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Univerzita Palackého, Olomouc, 2001.

23 MALÍNSKÁ, Jana: *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Libri – Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2005.

24 MUSILOVÁ, Dana: *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*. Veduta, České Budějovice 2007.

25 LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě. Žena devatenáctého století*, s. 6.

26 LENDEROVÁ, Milena: *Divadlo Dělnického domu v Semilech*. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 2. Vlastivědný sborník*. Okresní archiv Semily, Bystrá nad Jizerou 1989, s. 37–46.

27 UHROVÁ, Eva: *Po nevyšlapaných stezkách. Z dějin ženského hnutí a jeho žurnalistiky do roku 1921*. ÚV Českého svazu žen – MONA, Praha 1984.

28 Tamtéž, s. 5.

29 LENIN, Vladimir Iljič: *Velká iniciativa*. Svoboda, Praha 1948, s. 28.

30 Tamtéž.

Malba Borise Lebeděva *Přátelský rozhovor*, na níž jsou vyobrazeni V. I. Lenin, Klára Zetkinová a Naděžda Krupská, 1969 (repro: Soviet Art)

historickou scénu uvedl popravou nejvýznačnější ženské aktivistky Milady Horákové, uvězněním mnoha organizátorek ženských organizací, zrušením ženských spolků atd. Došlo k anabíóze feministického ideálu založeného na „afirmaci jedinečnosti“, z níž se nikoliv rodí, ale stává ženské „já“,³¹ a teprve po roce 1989 mohl nastat reverzibilní stav dlouhodobě pozastavené animace zkoumání ženské historie, ženské otázky, genderu a feminismu.

K přerušení české tradice demokratického feminismu však nedošlo jen z důvodu „popravy JUDr. Milady Horákové“,³² ale především na základě dlouhodobé ideologie modernizačního antifeminismu. V letech 1948–1989 nebylo možno hlouběji a nestranně zkoumat postavení žen v buržoazní

společnosti, protože jak napsala v roce 1984 zástupkyně ředitele Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ Miroslava Šolcová, z marxistického hlediska bylo postavení žen „neřešitelné“,³³ neboť teprve v socialistické společnosti došlo ke „konečnému řešení“ ženské otázky, jelikož byla nastolena „shodnost zájmů vládnoucí dělnické třídy se zájmy všech žen“.³⁴ Ve skutečnosti byla „ženská otázka“ modernisticky systémově umrtvena, protože byla podřízena „politice dělnické třídy a její marxisticko-leninské strany“.³⁵ Odkaz Miroslavy Šolcové na „leninismus“ nebyl formální, ani ojedinělý,³⁶ ale z marxistického hlediska fundamentální; podle Šolcové „řešení těchto otázek je dokumentováno ve zmíněné práci Kláry Zetkinové Vzpomínky na Lenina“.³⁷

ELEKTRIFIKACE ŽENSKÉ OTÁZKY

Zmiňovaný kanonický text se týká setkání Zetkinové s Leninem na podzim roku 1920 v jeho velké pracovně v Kremlu, které bylo komunistickým režimem později prezentováno jako „konečné řešení“ ženské otázky a ženské emancipace. Ideologicky stylizovaný dokument prezentovaný nevině jako vzpomínka na Lenina je ve skutečnosti antifeministickým dokumentem, který dokládá pokoreň autonomie ženského hnutí i ženské otázky. Navíc Klárou Zetkinovou popisovaná cesta do Kremlu je ve skutečnosti napsána v žánru moderní ženské varianty cesty do Canossy. Lenin totiž promluvil k Zetkinové jako marxistický politický papež: „Seznam vašich hříchů, Kláro, není ještě úplný. Říkali mně, že na přednáškových a diskusních večerech pro soudružky se rozebírají převážně sexuální otázky a otázky manželství. Je prý to předmětem hlavní pozornosti, politického školení i osvětové práce. Nevěřil jsem vlastním uším, když mně to vyprávěli. První stát proletářské diktatury bojuje proti kontrarevolucionářům v celém světě. Situace v samotném Německu vyžaduje maximálně semknout všechny proletářské revoluční síly, aby bylo možno čelit stále prudčeji dotírající kontrarevoluci. A aktivní soudružky zatím rozebírají sexuální otázku a otázky, minulých, přítomných i budoucích forem manželství!“³⁸

Na „seznamu hříchů“ byl i spor, který vedla Alexandra Kollontajová a Klára Zetkinová s Leninem a Anatolijem Lunačarským, kdy obě ženy

31 KRISTEVA, Julia: *Polyfonie. Významy, pohlaví, světy*. Malovaný kraj, Břeclav 2008, s. 112.

32 JECHOVÁ, Květa: *Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století*, s. 9.

33 ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Postavení ženy v socialistické společnosti*. Horizont, Praha 1984, s. 100.

34 Tamtéž.

35 Tamtéž, s. 90.

36 ZETKINOVÁ, Klára: *Ze vzpomínek na Lenina*. Tribuna, 1970, roč. 2, č. 9 (4. 3. 1970), s. 18.

37 ŠOLCOVÁ, Miroslava: *Postavení ženy v socialistické společnosti*, s. 85.

38 MARX, Karel – ENGELS, Bedřich – LENIN, Vladimír Iljič: *K ženské otázce*. Svoboda, Praha 1973, s. 211.

v duchu „osvobozené lásky“ tvrdily, že opravdová láska je měšťáckým předsudkem a že je i jedno, zda žena, která porodí devět dětí, je má s jedním otcem nebo s devíti muži. Podle Lenina však sexuální chování a jeho bezprostřední následky jsou ve státním zájmu, neboť je to stát, který se musí postarat o každé narozené dítě. Lenin v této souvislosti kritizoval mezi sovětskou mládeží populární „Glas-Wasser-Theorie“, podle níž pohlavní pud se má uspokojovat bez zábran jako žížeň, neboť je to jako „vypít sklenici vody“.³⁹

To, co by se mohlo jevit jako okrajová ideologická scénka nebo historická anekdota z kremelské pracovny V. I. Lenina, ve skutečnosti postupně nabylo formy doktríny Lenin-Zetkinová, a proto se na ni odvolávala i zástupkyně ředitele Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ Miroslava Šolcová. V této politické koncepci byla „ženská otázka“ odsouzena jako separatismus, oportunismus nebo zrada, neboť v třídně uvědomělé společnosti nemá co dělat. Revoluční modernisticky pojaté „konečné řešení“ zahrňlo feminismus, neboť jak prohlásil Lenin, ženy si za komunismu musí uvědomit, že nejde o „feminismus, to je praktická revoluční účelovost“.⁴⁰

V této doktríně se prosadilo hegemónické androcentrické myšlení, v němž ženy jsou podřízeny jediné skutečnosti či politickému záměru, a jiný postup se stává pro ženy osudovým proviněním a politickým „hříchem“ proti sekularizovaným dějinám marxistické spásy. „Ženská otázka“ zahrnující mimo jiné

problémy manželství a sexuality byla odsouzena jako buržoazní morálka, která „mezi třídně uvědomělým, a bojujícím proletariátem, nemá co dělat“, jak prohlásil kategoricky Lenin.⁴¹ Na základě údajně vědeckého pojetí historického materialismu Lenin i Zetkinová věřili, že „za proletářské diktatury osvobodí budování komunismu ženy i na vesnici. V tomto směru očekávám to nejlepší od elektrifikace našeho průmyslu a zemědělství.“⁴²

Zetkinová dokonce z vlastní iniciativy s Leninem naplánovala světový kongres žen jako „krásný obraz chaosu a rozpadu buržoazního světa, obraz jeho bezvýchodné beznaděje! Kongres by tento rozpad jen urychlil, čímž by oslabil síly kontrarevoluce.“⁴³

Ruský filozof Nikolaj Berďajev deset let před ruskou revolucí varoval před pozitivistickým socialistickým náboženstvím, které bude produkovat stát, jenž bude svrchovaný, neomezený a zbožštěný ve smyslu „deifikace pozemské státnosti... jakési falešné kolektivity [sobornost], v níž jednotlivci nakonec utone a zcela se rozplyne“.⁴⁴

REVOLUCE JSOU ANTIFEMINISTICKÉ

V historii to nebylo ale poprvé, kdy se revoluce ukázala být „antifeministická“. I Velká francouzská revoluce (1789–1799), která měla uskutečnit vysoké morální politické cíle a měla do důsledků vymýtit „ancien régime“, byla a priori antifeministická: „Řídila se v této otázce zásadami Rousseauovými, který nepřisuzoval ženám místo ve veřejném životě. První revoluční projevy nebraly ženy na vědomí. Slova ‚droits

Alexandra Kollontajová (foto: Wikimedia Commons)

de l'homme et du citoyen', která zákonodárné shromáždění vyhlásilo už tři týdny po dobytí Bastily, se obvykle překládají jako ‚lidská a občanská práva‘. Přesnější překlad by však zněl: práva muže a občana, neboť pro ženu většína politických práv neplatila. Nesměla volit, ani být volena, ani zastávat vyšší funkci.“⁴⁵ Když francouzská spisovatelka Olympe de Gouges podle vzoru *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* (Deklarace práv člověka a občana, přičemž slovo *homme* znamená jak člověk, tak muž) sepsala v roce 1791 *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* (Deklarace práv ženy a občanky) a kritizovala revoluční zářijové masakry roku 1792, byla o rok později gilotinována. Olympe de Gouges odhalila past modernizačního univerzalizmu, neboť systém deklarovaný pro „l'homme“ nebyl zamýšlen pro „la femme“.

39 Tamtéž, s. 216.

40 Tamtéž, s. 220.

41 Tamtéž, s. 212.

42 Tamtéž, s. 226.

43 Tamtéž, s. 229.

44 GREGOR, Anthony James: *Totalitarismus a politické náboženství. Intelektuální historie*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2015, s. 154

45 MORUS (Richard Lewinsohn): *Světové dějiny sexuality*. Naše Vojsko, Praha 1992, s. 167.

DÉCLARATION DES DROITS DE LA FEMME ET DE LA CITOYENNE,

A décréter par l'Assemblée nationale dans ses dernières séances ou dans celle de la prochaine législature.

P R É A M B U L E.

Les mères, les filles, les soeurs, représentantes de la nation, demandent d'être constituées en assemblée nationale. Considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de la femme, sont les seules causes des malheurs publics et de la corruption des gouvernemens, ont résolu d'exposer dans une déclaration solennelle, les droits naturels, inaliénables et sacrés de la femme

Olympe de Gouges ve své *Deklaraci práv ženy a občanky* 14. září 1791 napsala: „Matky, dcery, sestry a zástupkyně národa žádají o to, aby byly ustanoveny do Národního shromáždění.“ (repro: Francouzská národní knihovna)

Rozdíl mezi francouzským a sovětským „antifeministickým“ režimem spočíval v tom, že první byl tradičně patriarchální a konzervativní, neboť žena nesměla volit, být volena a zastávat vyšší funkci. V sovětském modernizačním antifeminismu sice žena mohla volit, být volena a výjimečně i zastávat vyšší funkci, jako například Alexandra Kollontajová,⁴⁶ ovšem musela si uvědomovat, že samotná „ženská otázka“ je podle Lenina politickým „hříchem“, že

musí být podřízena JEHO jednorozměrné politické ideologii, socializaci, racionalizaci a disciplinarizaci a že emancipační pokrok je umožněn pod podmínkou omezování autonomie jednání a vytváření vlastní ženské subjektivity. Za linií modernizačního antifeminismu, který byl utvářen – baumanovsky⁴⁷ řečeno – heteronomií instrumentálních a procedurálních racionalit a politik, čekalo ženu obvinění ze vzdoru a autonomie a seznam „hříchů“ v podobě

protispolečenského, iracionálního nebo egoistického myšlení a chování.

Modernizačnímu antifeminismu, jehož výrazem byla zmiňovaná doktrína Lenin-Zetkinová, je nutno rozumět jako revolučnímu dějinně nezvratnému procesu „zespolečenšťování“ ženy, tedy jako snaze o její totální sociální transformaci a konverzi,⁴⁸ protože jak tvrdil Lenin, i „hospodářské a výchovné funkce individuální domácnosti převzala společnost“.⁴⁹ Odpověď na otázku, jak je možno takového zespolečenšťování ženy dosáhnout, byla pro Lenina a Zetkinovou snadná, protože byla totalitární. Oba se shodovali na tom, že ženy je třeba k sociálnímu i intelektuálně utopistickému nebi „přikovat řetězy“.⁵⁰

Doktrína Lenin-Zetkinová ukazuje, že po historicky relativně krátké ženské emancipaci, která probíhala v 18. a 19. století v západní a střední Evropě, se na počátku 20. století v sovětském Rusku – poprvé v dějinách – zformulovalo hnutí moderně antifeministicky zaměřených aktivistek a aktivistů bojujících proti širokému spektru žen, jak je vyjmenoval sám Lenin: například „sociálních demokratek“, „pobožných křesťanek“, „anglických pacifistek“ nebo „francouzských sufražetek“.⁵¹

Vymazávání solidarity, různorodosti žen a plurality ženského aktivismu šlo ruku v ruce s pokrokařskou adiaforizací, která neutralizovala problém etiky a mravního jednání, a zároveň se vytvářely totalitární podmínky, které Hannah Arendtová charakterizuje jako vládu vykořeňování vlastní identity, ničení nejhlubšího

46 Alexandra Michajlovna Kollontajová (1872–1952) byla ruská komunistická revolucionářka, která po Říjnové revoluci byla jeden rok lidovou komisařkou (ministyri) sociálního zabezpečení, následně pak působila jako velvyslankyně v Mexiku, Norsku a Švédsku.

47 Zygmunt Bauman (1925–2017) byl polsko-britský sociolog reflektující ve svých dílech ambivalence modernity.

48 BERGER, Peter Ludwig – LUCKMANN, Thomas: *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 1999, s. 155.

49 MARX, Karel – ENGELS, Bedřich – LENIN, Vladimír Iljič: *K ženské otázce*, s. 225.

50 Tamtéž, s. 227.

51 Tamtéž, s. 229.

soukromí a oslabování stavu člověka (konkrétně ženy) ve smyslu absolutní nezávislosti (monos).⁵²

Modernizační antifeminismus však nebyl jen výsadou levice. Španělský historik Sergio Blanco Fajardo, který se zaměřil na výzkum ženského rozhlasového vysílání během raného režimu generála Francisca Franca, dokládá,⁵³ jak už na konci padesátých let došlo k rozvolňování struktur, které vytvářely katolická církev a oligarchické jádro, a jak se na základě socioekonomického tlaku začalo prosazovat nové ženské paradigma a ideál „moderní ženy“ vstupující na trh práce, a to ve snaze udržovat ženské hodnoty založené na tradiční katolické morálce.

ŽENA „NAVŽDY“ OSVOBOZENÁ

Modernizační antifeminismus se prosazoval i prostřednictvím sociologických publikací. V roce 1960 byla přeložena z ruštiny do češtiny populárně vědecká práce Very Bilšajové *Postavení ženy za socialismu*, v níž autorka sice kritizovala zavedenou kanonizovanou představu, že ženy v Sovětském svazu jsou „navždy“ osvobozené, ale zároveň odsoudila feminismus jako „buržoazní ženské hnutí, které izolovalo boj žen za rovnoprávnost s muži a nebojovalo proti základům kapitalistického zřízení“.⁵⁴

V návaznosti na tuto publikaci členka ústředního výboru svazu žen Jiřina Břejchová v publikaci

nazvané *Postavení žen v ČSSR*, která byla vydána o dva roky později, obdobně popisovala, jak „do západoevropského ženského dělnického hnutí začal pronikat buržoazní feminismus, který je odpoutával od třídních úkolů proletariátu“.⁵⁵

V té době ale existovala i sofistikovanější a zdánlivě neideologická kritika feminismu. Například kniha *Neurózy a společnost* od amerického neurologa Josepha Fursta, která byla napsána z „hlediska důsledně aplikované materialistické teorie odrazu“ a podle poznatků marxistického učení o společnosti, vysvětluje, že některá z neurotických forem, jako je „boj pohlaví“, je charakteristická pro „buržoazní feminismus“.⁵⁶ Stigmatizace feminismu neprobíhala pouze v rovině politického „hříchu“, ale byla vědecky podložena jak ze strany vědeckého komunismu, tak i z medicínského hlediska.

Teprve v šedesátých letech se začaly, byť sporadicky, ozývat kritické, zejména odborné hlasy například ze stran socioložek, které poukazyvaly na nedořešenost ženské otázky. Jelikož společenský diskurs určovaly marxisticky orientované expertky (Irena Dubská,⁵⁷ Vlasta Fišerová,⁵⁸ Libuše Háková⁵⁹ ad.), tak při zkoumání „krize modelu společenských funkcí ženy“ frekventovaně a opětovně odkazovaly jen na komunistický humanismus formulovaný Karlem Marxem v *Ekonomicko-filozofických rukopisech z roku 1844*, a zejména na jeho tezi, že právě vztah muže k ženě odhaluje, nakolik

Marie Švermová (foto: ČTK)

se člověk sám sobě stal rodovou bytostí, tedy „člověkem“.⁶⁰ Samozřejmě že svobodně myslím a jednajícím ženám, jako byly Milada Horáková, Františka Zemínová, Růžena Vacková, Dagmar Šimková a další, nepříznaly žádné určení lidské bytosti coby homo politicus,⁶¹ byť marxistky kritizovaly samotný fakt, že se ženy nepodílejí „na veřejném a politickém životě“.⁶²

DEMOKRATICKÝ CHARAKTER TOTALITARISMU

V roce 1974 vyšla v levicovém nakladatelství Hoffmann und Campe v Hamburгу kniha *Die Frau im*

52 ARENTOVÁ, Hannah: *Původ totalitarismu I-III*. Oikoymenh, Praha 1996, s. 642.

53 FAJARDO, Sergio Blanco: Broadcasting the 'Spanish Woman'. Nationalism and Female Radio Programmes During the Franco Regime. *TMG. Journal for media history*, 2019, Vol. 22, Issue 2, s. 61–72.

54 BILŠAJOVÁ, Vera Lvovna: *Postavení ženy za socialismu*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1960, s. 44.

55 BŘEJCHOVÁ, Jiřina – KOŠNAROVÁ, Vlasta – HOLEČKOVÁ-DOLEJŠÍ, Božena: *Postavení žen v ČSSR*. SNPL, Praha 1962, s. 22.

56 FURST, Joseph, Brown: *Neurózy a společnost*. Orbis, Praha 1961, s. 101.

57 DUBSKÁ, Irena: Socialismus a žena. *Kulturní tvorba*, 1963, roč. 1, č. 10, s. 1.

58 FIŠEROVÁ, Vlasta – FIŠERA, Ivan: Rodina v sociální struktuře socialistické společnosti. In: MACHONIN, Pavel a kol.: *Sociální struktura socialistické společnosti. Sociologické problémy soudobé československé společnosti*. Svoboda, Praha 1966, s. 581.

59 HÁKOVÁ, Libuše: Úvahy a podněty k chápání společenských funkcí ženy. *Sociologický časopis*, 1970, roč. 6, č. 5, s. 436–448.

60 MARX, Karel: *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1961, s. 91.

61 HÁKOVÁ, Libuše: Úvahy a podněty k chápání společenských funkcí ženy, s. 444.

62 DUBSKÁ, Irena: Socialismus a žena, s. 1.

Dagmar Šimková (archiv: Monika Le Fay)

Sozialismus – Beispiel ČSSR (Žena v socialismu – příklad ČSSR)⁶³ od česko-německé spisovatelky a publicistky Aleny Köhler-Wagnerové žijící od roku 1969 legálně ve Spolkové republice Německo. Ve srovnání s životem tamních žen autorka v knize vyzdvihuje celou řadu aspektů spojených s životem žen v ČSSR. Například vysokou zaměstnanost a vzdělanostní úroveň, legalizaci potratu, finanční nezávislost, dlouhou placenou mateřskou a rodičovskou dovolenou, ale i komplex podmínek nutných pro zaměstnanost žen, jako jsou jesle a školky, závodní jídelny, komunální zařízení a služby (např. veřejné koupelny, čistírny, prádelny ap.). Köhler-Wagnerová ocenila i přednosti marxismu před všemi ostatními teoriemi, protože „pochopil ženskou otázku jako otázku celospolečenskou“.⁶⁴ Podle této autorky „žena v socialistických zemích už také není žádným objektem, který v silovém poli muže nachází oprávnění své existence a smysl života“, a proto už není

„druhým pohlavím“, ale zespolečenštěným „ženským člověkem“.⁶⁵ Zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků považovala za nejdůležitější podmínku osvobození ženy a zlomení hospodářské moci patriarchátu. V závěru své knihy napsala, že „k nejdůležitějším pozitivním rysům socialistického emancipačního modelu náleží jeho demokratický charakter“.⁶⁶

V knize není jediné slovo o popravě Milady Horákové, věznění žen, zrušení ženských organizací a znárodnění jejich majetku, k němuž došlo po nástupu marxistického režimu po roce 1948 v ČSSR. Tyto informace se konjunkturálně objevily až v roce 2017 v českém vydání nakladatelství SLON. Podle autorky například „ztráta majetku, jistě nepřijemná, nebyla pro ženy tak závažná, protože se nedotkla podstaty ženské identity, která je tradičně zakotvena v imanentních vnitřních komponentách ženské existence, v jejím potenciálním mateřství“.⁶⁷ Otázku, jak jde dohromady esencialismus ženy a její zespolečenštění, samozřejmě neřeší.

V tradičním levicovém pojetí získává totalitární režim „demokratický charakter“, protože základem modernizačního antifeminismu je *contradictio in adiecto* – svoboda žen je v jejich „přikování řetězy“ k sociálnímu nebi.

ŽENA MÁ BÝT PRO SEBE

Pro pochopení modernizačního antifeminismu je třeba učinit krátký historický exkurz. Historiografie popisující české dějiny žen v 18. až 19. století přináší bohatý obraz ženského aktivismu, v jehož čely stály

významné ženy jako Magdalena Dobromila Rettigová, Bohuslava Rajská, Božena Němcová, Karolina Světlá, Růžena Svobodová, Teréza Nováková, Eliška Krásnohorská, Charlotta G. Masaryková a další. Ženy byly podpořeny například filozofickou přednáškou Bernarda Bolzana „O povolání a důstojnosti ženského pohlaví“ (1810) a samy byly aktivní při vytváření společenských salonů, například u rodiny politika a historika Františka Palackého, politika Františka Ladislava Riegra, revolucionáře z roku 1948 Josefa Friče či v přátelském okruhu Boženy Němcové. Důležitý byl zejména Americký klub dam, který po svém návratu z exilu v USA pomáhal rozvinout v šedesátých letech 19. století Vojta Náprstek. Tento první ženský spolek měl velký vliv na činnost českého ženského hnutí. První kroky vzdělávání žen šly ruku v ruce s podporou českého vlastenectví, které se přirozeně neobešlo bez problémů. Vznikaly výrobní ženské spolky, sekulární učitelské ústavy, kde se vzdělávaly budoucí učitelky, a od sedmdesátých let 19. století začaly vycházet *Ženské listy*, které po půl století formovaly ženskou emancipaci.

Od devadesátých let 19. století začal ovlivňovat emancipaci žen i Tomáš G. Masaryk, jehož názory byly radikálně demokratické, neboť příčinu stavu, kdy se ženy nemohly účastnit politického života, spatřoval v charakteru samotné politiky, kterou definoval jako „zbytek starého vojenství, něčeho násilnického“,⁶⁸ proti konzervativnímu argumentu, že žena má být pro muže, prosazoval existenciální názor, že žena „má být pro sebe jako muž“,⁶⁹ a poukazoval na to, že

63 KÖHLER-WAGNEROVÁ, Alena: *Die Frau im Sozialismus – Beispiel ČSSR*. Hoffmann und Campe, Hamburg 1974.

64 WAGNEROVÁ, Alena: *Žena za socialismu. Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. SLON, Praha 2017, s. 26.

65 Tamtéž, s. 181.

66 Tamtéž, s. 182.

67 Tamtéž, s. 226.

68 MASARYK, Tomáš G.: *Mravní názory*. Státní nakladatelství, Praha 1923, s. 112.

69 Tamtéž, s. 113.

právě potlačená žena je problémem české literatury počínaje Máchovým *Májem*, a stejně že je tomu i v díle Boženy Němcové.⁷⁰ Proti klerikalismu, zdůrazňujícímu důležitost role žen v církvi, kontroval pro katolickou církev nepřijatelným požadavkem, ať jsou tedy ženy i kněžími.⁷¹ Byť v současnosti převládá mínění, že T. G. Masaryk byl feministka, jeho pohled na ženskou otázku byl negativní, protože pro něj „není ženské otázky“,⁷² podobně jako není otázky mužské. Pro něho existovala pouze otázka kulturní a lidská. Je zajímavé si připomenout diskursivní proměnu, ke které došlo během sta let v západní Evropě, neboť v roce 1994 zástupce generálního tajemníka Rady Evropy Peter Leuprecht před čtvrtou světovou konferencí žen prohlásil: „*Demokracie je tehdy opravdová, jestliže zahrnuje lidské bytosti, jaké opravdu jsou, ženy a muže, a nikoliv nějaké abstraktní bezpohlavní tvory*“.⁷³

Výsledkem ženského aktivismu prosazovaného „zezdola“ bylo v roce 1890, a to zásluhou Elišky Krásnohorské, otevření prvního dívčího gymnázia Minerva. Následně nastal zápas o to, aby „*absolventky Minervy mohly studovat jako řádné studentky na univerzitě Karlově*“.⁷⁴ Aktivistky od počátku 20. století prosazovaly princip plné koedukace, aby dívky měly možnost studovat na chlapeckých školách. Koncem 19. století došlo ke vzniku učitelských ústavů a později byl ustaven Ústřední spolek učitelek, kde byla aktivní i Františka Plamínková, která v roce 1903 zorganizovala

Pracovní komise delegace Ženské národní rady pro jubilejní kongres Mezinárodní ženské rady v Anglii. Zleva: Barbašová, Dr. Milada Horáková-Králová, Potočková, Dr. Malínská, Daněčková, senátorka Plamínková, Procházková, Nosilová, Lauschmannová, Vegrová, Fejková a Pavlíková, 2. července 1938 (foto: ČTK)

hnutí za zrušení jejich celibátu. Ve stejné době se zapojila do hnutí za volební právo žen a v roce 1905 založila Výbor pro volební právo žen. Za signifikantní je možno považovat skutečnost, že první ženskou poslankyní zvolenou do českého zemského sněmu se stala spisovatelka Božena Viková-Kunětická kandidující za Národní stranu svobodomyšlnou (mladočeši), která však byla v roce 1919 kritizována za to, že jako „*ženský poslanec nesloužila ženám, nýbrž národu. Pro politiku byla špatnou feministkou, tj. nebyla vůbec feministkou*“.⁷⁵

Důležitou institucí symbolizující geografii ženského místa bylo na

počátku 20. století založení Ženského klubu českého Františkou Plamínkovou a spisovatelkou Terezií Novákovou v roce 1902. Jeho aktivními členkami byly také Charlotta Masaryková a později i Milada Horáková. Klub sdružoval ženy bez rozdílu politického a společenského smýšlení a hned v následujícím roce zaslal „*petici do vídeňského parlamentu, požadující volební právo pro ženy*“.⁷⁶ Ačkoliv po vzniku Československé republiky bylo v ústavě z roku 1920 zakotveno, že výsady stavu pohlaví se neuznávají, přesto v roce 1923, už jako senátorka, Františka Plamínková založila politicky vlivnou Ženskou

70 Tamtéž, s. 145.

71 Tamtéž.

72 ŠTERN, Evžen: *Názory T. G. Masaryka*. Gustav Dubský, Praha 1918, s. 106.

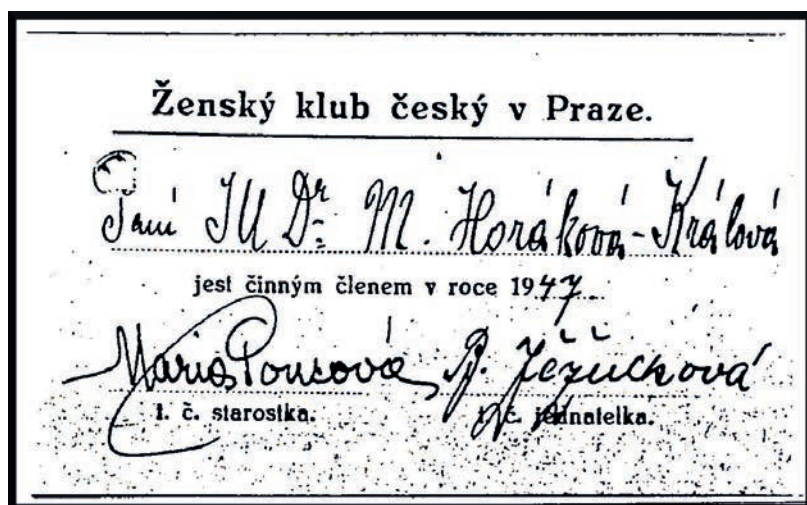
73 LEUPRECHT, Peter: *Regionální přípravné setkání na vysoké úrovni před čtvrtou světovou konferencí o ženách*. Hnutí za rovnoprávné postavení žen v Čechách a na Moravě, Vídeň 17.–21. října 1994, s. 2.

74 NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století*, s. 122.

75 JEŽKOVÁ, Petra: „Božena, bojovná žena“. Nacionalistický radikalismus českého feminismu. In: BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (eds.): *Ženy a politika (1890–1938)*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2014, s. 88.

76 NEUDORFLOVÁ-LACHMANOVÁ, Marie: *České ženy v 19. století*, s. 216.

77 HENDRYCHOVÁ, Soňa: Z historie ženského hnutí v Československu. In: HAVELKOVÁ, Hana (ed.): *Lidská práva, ženy a společnost. Člověk a jeho práva I*. Evropské středisko UNESCO pro výchovu k lidským právům, Praha 1992, s. 9–16, konkrétně na s. 12.

Členská legitimace Ženského klubu českého Milady Horákové (repro: ABS)

národní radu (ŽNR), která podle stanov měla právě „uvést v životní praxi rovnoprávnost žen zaručenou ústavou, zabezpečit ji a působit, aby organizace a činnost všech orgánů veřejných brala spravedlivý zřetel na mateřský úkol ženin“.⁷⁷ Aktivní v ní byla Milada Horáková, Františka Zemínová a další ženy. Vliv ŽNR nabýval na významu, protože se začlenila do mezinárodních ženských organizací a byla zastoupena například v předsednictvu Mezinárodní ženské rady, v Mezinárodní alianci pro volební a občanská práva žen, Mezinárodním sdružení výdělečně činných žen, Open Door International atd.⁷⁸

V roce 1933 si Ženský klub český i za finanční pomoci prezidenta T. G. Masaryka postavil multifunkční funkcionalistický dům s klubovnou, knihovnou, přednáškovým sálem, bydlením pro ženy a restaurací v pražské ulici Ve Smečkách na Novém Městě. Klub se stal místem ženské transformace. Zde se také konaly

schůze ŽNR. S nástupem Hitlerova režimu v Německu ŽNR upozorňovala svět na nebezpečí fašismu a „Rada se také účastnila množství mezinárodních akcí na podporu mírového uspořádání světa“.⁷⁹ Senátorka Plamínková například v září 1938 napsala otevřený dopis Hitlerovi na protest proti jeho útokům na Československo.

Nacistickou okupací českých zemí v březnu roku 1939 byl narušen i život ženských organizací. Františka Plamínková byla dvakrát zatčena Gestapem a posléze v rámci heydrichiády 30. června 1942 popravena na střelnici v Kobylisích, jiné aktivistky, jako Anna Wildová, zemřely v Osvětimi. Milada Horáková byla z důvodu své činnosti v ŽNR také zatčena Gestapem a odsouzena do ženské věznice na osm let. ŽNR ukončila svoji činnost z vlastního podnětu v září 1942, když se ženské organizace dostaly do nerovnoprávného postavení a ženy byly vylučovány z přímé politické činnosti.⁸⁰ Ženský klub fungoval i v době

protektorátu a mnohé jeho členky se zapojily do protinacistického odboje.

Po skončení druhé světové války byla na místo ŽNR založena nová organizace Rada československých žen (RČŽ) vedená Miladou Horákovou, zároveň ale vznikla konkurující organizace Národní fronta žen (NFŽ), u jejíhož zrodu stály ženy „zapojené do ilegální odbojové činnosti, především komunistky, které chtěly vytvořit organizaci sdružující představitelky všech čtyř politických stran zastoupených v Národní frontě.“⁸¹

Sociální geografie objasňuje, že samotná lokalizace ženského spolkového místa do centra Prahy (pár metrů od Václavského náměstí) nebylo náhodné. Ženskou otázkou bylo nutno dostat do společenského centra. Projekt pro dům Ve Smečkách č. 26 vypracovala Milada Petříková-Pavlíková, první žena v ČSR promovaná na titul architekta. S nástupem komunismu se ale nový režim přestal identifikovat s institucionálním ženským místem. V padesátých letech byl objekt zabaven státem, sloužil jako ženská ubytovna a od počátku šedesátých let v přednáškovém sále ženského klubu sídlí pražské divadlo Činoherní klub.

GOTTWALD – PŘEVZÍT APARÁT ŽEN

Důvod, proč se během krátkého období let 1945–1952 v čele ženského hnutí vystřídaly tři organizace – Rada československých žen, Rada českých žen a Československý svaz žen –, osvětluje zápis z 2. schůze prozatímního ústředního výboru KSČ, která se konala 18. května 1945 v ústředním sekretariátu strany Na příkopěch v Praze 1.

⁷⁸ Tamtéž, s. 13.

⁷⁹ LEDEREROVÁ, Eva: *Ženská národní rada, propagátor ženské emancipace*. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Praha 2018, s. 100; RAŠKOVÁ, Jitka: *Ženská národní rada a Národní souručenství*. *Historica Olomucensia*, 2017, č. 53, s. 367–379.

⁸⁰ Srov. tamtéž.

⁸¹ RŮŽIČKOVÁ, Michaela: *Vývoj ženského hnutí na Moravě v letech 1945–1952*. *Paginae Historiae*, 2018, č. 26, s. 298.

Schůze se zúčastnili Klement Gottwald, Marie Švermová, Václav Kopecký, Rudolf Slánský, Josef Smrkovský a Josef Krosnář. V úvodu Marie Švermová upozornila na to, že prvorepubliková ŽNR disponuje třisetisícovou členskou základnou, je ale omezena na „intelektuálky, úřednice a zřízenkyně“. Na druhé straně má „mezinárodní spojení“ a „během války se nezkompromitovala“. Tomu oponoval Josef Smrkovský, který prohlásil, že „Ženská národní rada je zkompromitována feminismem“. Josef Krosnář se k němu přidal a řekl, že „dělnické ženy se této organizaci smály a viděly v ní instituci Plamínkové“. Klement Gottwald shrnul závěr, který byl jednomyslně přijat, že komunistická strana nebude podporovat žádnou ženskou masovou organizaci, navenek bude vystupovat jako jiné strany a bude disponovat jen stranickými ženskými komisemi a ty do nově vznikající Rady českých žen vyšlou pouze své zástupce s cílem převzít „aparát bývalé Ženské národní rady“.⁸²

Jak probíhalo tažení proti ženským organizacím ilustruje například převzetí a následná likvidace Ženského klubu českého. Dne 27. září 1949 byla svolána valná hromada, na kterou za akční výbor přišla Anežka Hodinová-Spurná, a pod jejím vedením bylo odsouhlaseno, že se spolek rozpouští. Ve stejný den odpoledne byla zatčena Milada Horáková a v roce 1950 přešlo užívací právo na Československý stát a o pět let později do jeho majetku.⁸³

Anežka Hodinová-Spurná, Eugénie Cottonová a Milada Horáková (foto: ČTK)

Bývalé kolegyně z ženských organizací, jako Marie Švermová, Anežka Hodinová-Spurná, Julie Prokopová a další ženy nově sdružené v předsednictvu Československého svazu žen, se v souvislosti s připravovaným procesem obrátily na Státní soud v Praze a požadovaly „co nejpřísnější potrestání všech zrádců“, zejména Milady Horákové, Františky Zemínové a Antonie Kleinerové.⁸⁴ Podle knihy Pavlína Formánkové a Petra Koury *Žádáme trest smrti!*⁸⁵ psaly osobní dopisy požadující popravu většinou zase ženy. Feminismus se stal objektem intragenderové hostility a agresivity a následně „vulgárním slovem označujícím něco hodně negativního“.⁸⁶ Existují tak rozporuplné dějiny různého

ženského aktivismu poznamenaného „soupeřením, konflikty a mocenskými tahanicemi“.⁸⁷

PŘÍČINY HISTORICKÉ DISKONTINUITY

Autorky historické studie *Iluze spásy*, v níž reflektovaly české feministické myšlení 19. a 20. století, na závěr konstatovaly: „Komunistický převrat v únoru 1948 připomínal revoluci jen vzdáleně, jeho důsledky však byly pro české (nyní už jednoznačně etnický konotované) feministické myšlení zničující. Roli ‚spasitele‘ žen převzal komunistický režim. Odsoudil více než stoletý myšlenkový a organizační vývoj ženského hnutí v českých zemích, označil ženskou otázku za zbytečnou

82 Národní archiv (NA), f. KSČ – Ústřední výbor (1945–1989), Zasedání ÚV KSČ, sv. 1, a. j. 2, Zápis z 2. schůze prozatímního ústředního výboru KSČ, 18. 5. 1945.

83 Dokumentární seriál *Příběhy domů*, díl *Ženský dům Ve Smečkách. Osudy kdysi slavného spolkového domu českých žen*. Česká televize, Praha 2008 – viz ceskatelevize.cz/porady/10169912707-pribehy-domu/208562269000009/ (citováno k 9. 9. 2025).

84 ČSŽ žádá nejpřísnější potrestání zrádců. *Rudé právo*, 8. 6. 1950, s. 7.

85 FORMÁNKOVÁ, Pavlína – KOURA, Petr: *Propagandistická kampaň provázající proces s Miladou Horákovou a spol. Ústav pro studium totalitních režimů*, Praha 2009.

86 NEČASOVÁ, Denisa: „Buduj vlast – posílíš mír“. *Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Brno 2009, s. 145.

87 DELAP, Lucy: *Feminismy. Globální dějiny*, s. 28.

Václav Havel, 80. léta (foto: archiv autora)

a v důsledku změny vlastnických a společenských vztahů za definitivně vyřešenou. Bonmot, který říká, že každý skutečný příběh končí smrtí, nabývá v této souvislosti na děsivé aktuálnosti. Nejen jako odkaz na konec českého feministického myšlení, ale také a především na popravu Milady Horákové, významné feministky a aktivistky třetí generace českého ženského hnutí.⁸⁸

Zánik myšlenkového a organizačního vývoje ženského hnutí v českých zemích započal v Kremlu v roce 1920 s doktrínou Lenin-Zetkinová, protože marxisticko-leninská ideologie vyhodnotila nemarxistický ženský aktivismus jednak jako hrozbu z politických důvodů jakožto návrat k sociální demokracii a jednak jako snahu o obnovu třídního pojetí společnosti a ospravedlnění „buržoazní morálky“.⁸⁹ Koncept modernizačního

antifeminismu byl následně stvrzen Klementem Gottwaldem už v poválečných prvních květnových dnech roku 1945.

Příčinou vytvoření skoro půlstoleté (1945–1989) historické diskontinuity však nebyla jen brachiální politika, kterou režim prosazoval proti ženským organizacím (jejich likvidace) a jednotlivým aktivistkám zosobňujícím „třídního nepřítele“ (jejich poprava nebo věznění). Nebyla to ani jen „iluze spásy“, ale především iluze moderního pokroku: „*Úspěch ideje pokroku byl umocňován jejím poutem k socialismu*“.⁹⁰ Přičemž tento pokrok prosazovaný v rámci totalitarismu se „opíral o názor, že donucení, jestliže je racionální, je nejvyšší formou svobody“.⁹¹ Modernizační antifeminismus se snažil o racionální přikování žen.

Marxistický režim využil i nástup nové generace a vytvořil kult všemocného politického mládí, kterému byla prvorepubliková ŽNR k smíchu i s Františkou Plamínkovou. „Nová socialistická žena“ nebyla prezentovaná jen obrazy mladých žen u soustruhu nebo na traktoru, ale režim zdůrazňoval a zpočátku produkoval modernizovaně angažované uvědomělé občanky, pracovnice a soudružky, kterým podobně jako ženám v Sovětském svazu byly „připisovány tradiční mužské vlastnosti jako osobní ambice, racionalita, schopnost radikálně inovovat proces výroby apod.“.⁹² Jak upozorňuje historička Denisa Nečasová, tradiční obrazy matky, manželky nebo hospodyně byly naopak méně frekventovanými dobovými obrazy socialistické ženy.⁹³

Důležitou formou této modernity byla marxismem inovovaná Hegelova myšlenka o „zespolečenštěném“ subjektu, kdy lidské vědomí je jen pavučinou společenských vztahů ideálně odrážející gnozeologický rámec vědeckého materialistického pojetí dějin. Emancipace žen tak sama uvízla v předivu historického determinismu a byla odvislá od nejrůznějších materiálních a společenských podmínek, jako byla například Leninem zmiňovaná elektrifikace. Zatímco v průběhu 18. a 19. století musely feministky prakticky čelit tradičním formám kulturního a sociálního determinismu, marxistický režim přišel s široce pojatým determinismem modernizačním, jehož součástí byl i třídní původ, což mnohé ženy uvrhlo do kategorie „bývalí lidé“.⁹⁴

Tato modernita zároveň fungovala jako past falešného univerzalizismu, neboť „revoluční“ doba vyznačující se svou nadprodukcí racionality, vědeckosti, totalizace pokroku a jednoty prohlubovala ztrátu důležitých celkových souvislostí. Obraz nového socialistického člověka, jehož součástí byla i kategorie nové socialistické ženy, byl sice nesen lákavými přísliby panství člověka, ve skutečnosti se ale patriarchálnímu pojetí této utopistické konstrukce podřídila žena.

ANTIFEMINISTICKÝ DISENT

Důležitou příčinou zmiňované skoro půlstoleté historické diskontinuity je také absence feministického disentu. Respektive důležitý byl i vlivný antifeministický disent. Kultura

88 BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana: *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*. Veduta, České Budějovice 2011, s. 235.

89 MARX, Karel – ENGELS, Bedřich – LENIN, Vladimír Iljič: *K ženské otázce*, s. 211.

90 KRASNODEBSKI, Zdzisław: *Zánik myšlenky pokroku*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2006, s. 127.

91 Tamtéž, s. 175.

92 NEČASOVÁ, Denisa: *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*. Host, Brno 2018, s. 145.

93 Tamtéž, s. 159.

94 Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Organizační a vnitřní správa FMV IV. díl (A 6/4), inv. j. 684, Rozkaz MV č. 1/1959, Rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí“.

disentu se sice soustředila od konce šedesátých let na obranu lidských práv, ale v duchu pasti univerzalizismu byla z pojetí univerzálních práv člověka ženská práva implicitně vyloučena. Například Václav Havel charakterizoval západní feminismus coby něco bezděčně legračního jako dada⁹⁵ a mnohé přední disidentky přiznávaly, že o feminizmu sice nikdy nepřemýšlely, nicméně předem věděly, že se jedná o blbost.⁹⁶ Jiný významný člen Charty 77, filozof Ladislav Hejdlánek, který se hlásil k odkazu Emanuela Rádl (předního prvorepublikového kritika ženského hnutí oslavujícího i „otročtí ženy“),⁹⁷ charakterizoval feminismus jako „nemocnou ideologii, která nepočítá s dětmi“.⁹⁸ Když v roce 1990 vznikla První ženská výtvarná skupina KOZA NOSTRA, sdělila významná aktivistka undergroundu, disidentka a historička umění Věra Jirousová jejím členkám, že „feministky nepotřebujeme, protože jeřábnice jsme tu už měli“.⁹⁹ Rovněž není náhodné, že ve filozofickém disentu, jehož provoz v období normalizace probíhal i prostřednictvím oxfordské Vzdělávací nadace Jana Husa za účasti předních zahraničních přednášejících, se feministická témata a otázky neprobíraly.¹⁰⁰

Konglomerát nejrůznějších výše zmiňovaných příčin vytvořil vposledku syndrom epistemologické

„černé kočky“.¹⁰¹ Pokud společnost nemá adekvátní diskursivní nástroje včetně klíčových pojmů, aby mohla o problémech hovořit a kriticky je reflektovat, ocitá se v epistemologické noci naivního či prázdného poznání, v němž „je každá kočka černá“.¹⁰² Problematika sexismu, rovnosti, mužské nadvlády, genderových rozdílů, umění žen a další témata, to vše bylo zahaleno v komunistické a krátce i postkomunistické epistemologické mlze, stejně jako historie ženského hnutí. Tak se vytvořily ideální podmínky, aby ženy byly na dlouhou dobu odsunuty do stínu dějin.

OD VYLEPŠOVÁNÍ K POPÍRÁNÍ MINULOSTI

Jestliže devadesátá léta 20. století byla důležitým počátkem systematické reflexe dějin žen, pak v následujících dekáдах došlo, a to z různých důvodů, ke snaze modernizační antifeminismus historicky oslabovat nebo popírat. Příkladem oslabování je koncepce dvou socioložek genderu Libory Oates-Indruchové a Hany Havelkové, které přišly s tezí, že komunistický stát, který zlikvidoval feministické hnutí, ve skutečnost přebíral jeho agendu jako feministický „vyvlastněný hlas“, a navrhly, že spíše než pojem „nucená emancipace“ je lepší používat pojem „vyvlastnění“, který je dle nich

Obálka knihy Kristen R. Ghodseeové *Proč mají ženy za socialismu lepší sex* (repro: archiv autora)

„obdobou vyvlastnění ekonomického, kdy komunistická moc odňala majetky jejich vlastníkům s přesvědčením, že je bude centrálním plánováním spravovat lépe a právě za pomoci vědy“.¹⁰³ Komunistický režim údajně suploval či „zastupoval“ hlas žen. Teorie „vyvlastněného hlasu“ prezentuje historii postmarxistickým způsobem: jako pokrokový sebezpoohánějí sociální mechanismus, kdy jedinými aktéry jsou v tomto dějinném dramatu anonymní struktury (stát, expertní komise atp.).¹⁰⁴ Badatelky

95 HAVEL, Václav: Anatomie jedné zrženlivosti. In: TÝŽ: *Do různých stran. Eseje a články z let 1983–1989*. Ed. Vilém Prečan. Československé středisko nezávislé literatury, Scheinfeld 1989, s. 71.

96 STANKOVIČOVÁ, Olga: Chtěla bych být čarodějnici. In: POKORNÁ, Terezie – ONUFEROVÁ, Edita (eds.): *RR rozhovory*. Revolver Revue, Praha 2016, s. 30.

97 RÁDL, Emanuel: *O ženském hnutí*. Čin, Praha 1933 nebo RÁDL, Emanuel: *Útěcha z filosofie*. Čin, Praha 1946.

98 VODRÁŽKA, Mirek: „Feminismus je nemocná ideologie, která nepočítá s dětmi“. Rozhovor s filosofem Ladislavem Hejdlánkem a kritickou feministkou Pavlou Slabou. *Vokno. Časopis pro živé i mrtvé*, 1992, č. 24, s. 140–145.

99 VODRÁŽKA, Mirek: První ženská výtvarná skupina Koza Nostra – History is her story. In: *Koza Nostra. Reloaded... 1990–2025*. Magdalena Cubrová, Olina Francová, Alexandra Horová. Katalog k výstavě. Praha 2025, s. 9.

100 VODRÁŽKA, Mirek: Mráкотné filosofování v disentu. In: BENDOVÁ, Markéta – VEJVODOVÁ, Daniela – BOROVSÁNSKÁ, Johana (eds.): *Filosofie v podzemí – filosofie v zázemí*. Nomáda – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2013, s. 65.

101 VODRÁŽKA, Mirek: První ženská výtvarná skupina Koza Nostra – History is her story, s. 8.

102 HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *Fenomenologie ducha*. Československá akademie věd, Praha 1960, s. 60.

103 HAVELKOVÁ, Hana – OATES-INDRUCHOVÁ, Libora (eds.): *Vyvlastněný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti*. SLON, Praha 2015, s. 20.

104 VODRÁŽKA, Mirek: *Rozumí české ženy vlastní h...storií? Herrmann & synové*, Praha 2017, s. 34.

genderu nejenže přešly problém anabiózy či feministickou „zónu nebytí“ s lehkostí sobě vlastní, ale ignorují především to, na co poukazuje psycholožka Carol Gilliganová ve své knize *Jiným hlasem*: na nezbytnost autonomie, neboť jen „mít hlas znamená být člověkem“.¹⁰⁵

Je-li součástí západní filozofické tradice emancipace člověka, kterou Immanuel Kant definoval jako „vykročení“ z nesvéprávnosti a podmínkou je svoboda,¹⁰⁶ „veřejné užívání vlastního rozumu“,¹⁰⁶ pak líbivá socializující teze, že totalitární komunistický režim realizoval „emancipaci shora“¹⁰⁷ je kontradikce.

Zatímco v případě teorie „vyvlastněního hlasu“ nebo „emancipace shora“ jde o vylepšování obrazu komunistického státu, jiné badatelky se spíše snaží zlehčovat či zastírat problém anabiózy či feministickou „zónu nebytí“. Například socioložka Marcela Linková v doslovu ke knize *Bytová revolta: Jak ženy dělaly dissent* tvrdí: „Škála aktivit, kterým se ženy v Chartě věnovaly, byla velice široká a rozhodně nelze říci, že by byly činnosti rozdělovány na základě pohlaví, kdy muži by vykonávali koncepční práci a psali autorské texty a ženy by zabezpečovaly servisní činnosti. Takový pohled by zcela jistě byl urážlivý pro mnoho, ne-li všechny ženy v této knize.“¹⁰⁸ Linková, aby neurazila genderovou historii, nabízí ahistorickou představu, že koncepční

práci, tedy texty od základního prohlášení Charty 77 až po *Několik vět* psaly ženy. Problém sociálního kapitálu žen je pro genderovou ideologii tabu.

Jiným příkladem vylepšování minulosti je tvrzení teoretičky umění Marianny Plácákové, která tvrdí, že o feministickém umění se dá mluvit i v souvislosti s obdobím před rokem 1989, ale jen s tím rozdílem, že nenaplnuje obraz feministického umění, které v té době vznikalo na Západě, a že například v případě undergroundové umělkyně Naděždy Plíškové, která se vyznačovala sexistickým vztahem k druhým ženám, ale zejména závislostí na svém muži, se jedná o „skvělý příklad feministického umění vznikajícího v socialistickém Československu“.¹⁰⁹

Literární historička Dana Hůlková-Nývltová tvrdí, že komunistické spisovatelky, jako byla například Marie Majerová, která feminismus explicitně a systematicky odmítala jako hnutí slepě tápající a měšťácké, byly vlastně feministky.¹¹⁰

Existuje ale i otevřené popírání minulosti, které je motivováno levicovou ideologií. Socioložka Kateřina Lišková tvrdí, že marxistický socialistický model rovnoprávnosti přinesl ženám větší rovnost s muži než kapitalismus, a to ve všech oblastech života, „včetně sexu“.¹¹¹ Propagátorem této bulvární myšlenky je americká etnografka Kristen Ghodseeová

v knize *Proč mají ženy za socialismu lepší sex*.¹¹² V centru současné levicové kritiky je opět i „romantická láska“, která je údajně přežitkem patriarchální kultury, navíc je spojená s vědomím vlastnictví a dělá z lidí nejisté a bezmocné jednotlivce.¹¹³ Je ale možno řídit a kontrolovat chaosmos, jak se nepřímě domnívá i Judith Butlerová, která chápe například heterosexuální genderové normy jako ideály, rozkazy a vynucené performance?¹¹⁴

MIROSLAV VODRÁŽKA

(1954) je hudebník, filozof a publicista. V 70. a 80. letech se podílel na vydávání undergroundového časopisu *Vokno* a ve svém bytě spoluorganizoval bytové přednášky předních čs. disidentů a zahraničních hostů v rámci Vzdělávací nadace Jana Husa. Po pádu komunistického režimu se v 90. letech stal členem Nadace Gender Studies v Praze. Jeho texty byly otištěny v řadě antologií (např. *České umění 1980–2010*. VYP AVU, Praha 2011), ve sbornících (např. *Myšlení hranice / hranice myšlení*. Karolinum, Praha 2021). Publikoval knihy *Chaokracie* (Votobia, Praha 1997), *Filosofie tělesnosti dějin* (Herrmann & synové – ÚSTR, Praha 2013), *Rozumí české ženy vlastní h. storii?* (Herrmann & synové – ÚSTR, Praha 2017), *Výtvarné umění a jeho subverzivní role v období normalizace* (CDTR, Praha 2019), *Fuck the System: esej o kontrakultuře* (CDTR, Praha 2021). Nejnověji vydal s Petrem Blažkem studii *Zbyněk Fišer | Egon Bondy a Státní bezpečnost* (MPXX, Praha 2025).

105 GILLIGANOVÁ, Carol: *Jiným hlasem. O rozdílné psychologii žen a mužů*. Portál, Praha 2001, s. 17.

106 KANT, Immanuel: Odpověď na otázku: Co je to osvícenství? *Filosofický časopis*, 1993, roč. 41, č. 3, s. 383.

107 JECHOVÁ, Květa: Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století.

108 LINKOVÁ, Marcela – STRAKOVÁ, Naďa (eds.): *Bytová revolta: Jak ženy dělaly dissent*. Academia – Sociologický ústav AV ČR, Praha 2017, s. 377.

109 PLACÁKOVÁ, Marianna: Naděжда Plíšková a feministické umění za státního socialismu. *Denikalarm.cz*, 5. 12. 2019 – viz *denikalarm.cz/2019/12/nadezda-pliskova-a-feministicke-umeni-za-statniho-socialismu/* (citováno k 28. 8. 2025).

110 NÝVLTOVÁ, Dana: *Femme fatale české avantgardy. Marie Majerová – česká komunistka ve věru feminismu*. Akropolis, Praha 2011, s. 28.

111 LIŠKOVÁ, Kateřina: Předmluva. In: GHODSEEOVÁ, Kristen R.: *Proč mají ženy za socialismu lepší sex. A další argumenty pro ekonomickou nezávislost*. Host, Brno 2020, s. 23.

112 GHODSEEOVÁ, Kristen R.: *Proč mají ženy za socialismu lepší sex. A další argumenty pro ekonomickou nezávislost*.

113 HOOKS, Bell: *Feminismus do vrečka. O zaničených politikách*. Aspekt, Bratislava 2013, s. 138.

114 BUTLEROVÁ, Judith: *Závažná těla. O materialitě a diskursivních mezích „pohlaví“*. Karolinum, Praha 2016, s. 310.